

Yashoda Girls' Arts & Commerce College, Nagpur

Department of Sociology

Assignment

Session: 2021 – 2022

Name :- Bhagyashri Murlidhar Ninawe

sub :- Sociology

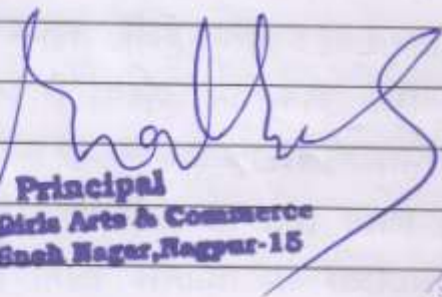
clg :- Yashoda girls arts and commerce
college

4 year B.A. II semester

2021 - 2022

Bhagyashri Ninawe

Prakash Sonak sir

Principal
Yashoda Girls Arts & Commerce
College, Sneh Nagar, Nagpur-15

पिंगांची संकल्पना

पुरुषत्व आणि स्त्रीत्व यांच्यात भेद करणे आणि त्याच्याशी संबंधित वैशिष्ट्यांची श्रेणी करणे म्हणजे पिंग होय. या वैशिष्ट्यांमध्ये जैविक पिंग, पिंगावर आधारित सामाजिक संरचना किंवा पिंग ओळख यांचा देखील समावेश होतो. बहुतांश संस्कृतीमध्ये पिंग द्विआधारी चा उपयोग केला जातो. ज्यामध्ये दोन पिंग असतात. उदा. मुत्थे-पुरुष आणि मुत्थी-सहिला. जे लोक पुरुष आणि स्त्री या दोन पिंगापेक्षा वेगळे असतात; त्यांच्यासाठी गैरद्विआधारी किंवा पिंगापेक्षा वेगळा हे शब्द वापरतात. काही समाजात पुरुष आणि स्त्री पिंगापेक्षा विशिष्ट पिंग आहे. उदा. दक्षिण आशियामध्ये हिजडा. भारतात पुरुष आणि स्त्री नसलेल्या पिंगाच्या व्यक्तीस तृतीय पिंग किंवा 'हिजडा' असे संबोधतात.

सेक्स विविक्षण जॉन मनी यांनी 1955 मध्ये झूमिफेच्या रूपात जैविक पिंग (Biological sex) आणि पिंग (gender) यांच्यामधील पारिभाषिक भेद स्पष्ट केला होता. त्यांच्या या मध्ययनापूर्वी 'पिंग' या शब्दाचा उपयोग व्याकरणात्मक श्रेणीबिवाय कोणत्याही गोष्टीचा संदर्भ घेण्यासाठी पिंग हा शब्द वापरणे एक सामान्य शब्द नव्हती. असे असले तरी जॉन मनीच्या या शब्दाचा अर्थ 1970 पर्यंत व्यापक झाला नव्हता. जेव्हा स्त्रीवादी सिद्धांतानी जैविक पिंग आणि पिंगाचे सामाजिक रचना यांच्यामधील भेदाची संकल्पना स्वीकारली. तेव्हा 'पिंग' या शब्दाचा उपयोग केला जाऊ लागला. आज काही संदर्भात, विविधता सामाजिक विज्ञान आणि विज्ञान आरोग्य संघटनांच्या लिखित दस्तऐवजात जैविक पिंग आणि पिंग यांच्यातील भेदाचा उल्लेख करण्यात आला. अन्व संदर्भात सामाजिक विज्ञानाच्या काही क्षेत्रात पिंगा मध्ये सेक्स याचा समावेश होतो किंवा त्यास प्रतिस्थापित केले जाते उदा. गैर मानव पशू संशोधनात सामान्यपणे पशूंच्या जैविक पिंगाच्या संदर्भात उपयोग केला जातो.

पिंगाच्या अर्थातील या बदलाचा बोध 1980 च्या दशकात लावण्यात आला. 1993 मध्ये युरासरा फुड अँड इग अँडमिनिस्ट्रेशनने 'सेक्स' रोलची पिंगाचा उपयोग करणे सुरु केले. त्यानंतर 2011 मध्ये युरासरा फुड अँड इग अँडमिनिस्ट्रेशनने आपला वृष्टीकोन बदलविला आणि 'सेक्स' ला जैविक वर्गीकरण मानले. तर पिंगाची अशी परिभाषा केली की, पिंगा व्यक्तीचे स्वतःचे प्रतिनिधित्व देणाऱ्या व्यक्तीस सामाजिक संस्थाद्वारा त्याच्या पिंगा प्रस्तुतीच्या आधारावर कसा प्रतिसाद दिला जातो.

सामाजिक विज्ञानात पिंगाच्या अध्ययनासाठी समर्पित राफु बायबा आहे. सेक्सोलॉजी आणि मजजातंत्र विज्ञान हे विज्ञान क्षेत्रात या विषयात रूची ठेवतात. सामाजिक विज्ञान कधी कधी राफा सामाजिक रचनेच्या रूपात आपला वृष्टीकोन ठेवते. विशेष म्हणजे पिंगाच्या अध्ययनात असा वृष्टीकोन असतो. स्त्री आणि पुरुष यांच्यातील जैविक फरकाचा प्रभाव मानवत पिंगाच्या विकसावर परिणाम करतात की नाही याचा अभ्यास नैसर्गिक विज्ञानात केला जातो. वरील दोन्ही विज्ञानांनी या गोष्टीवरील वादविवादास सुरुवात केली की, जैविक फरक पिंगा ओळखीस किती प्रभावित करते. फाही इंग्ली साहित्यात सुद्धा जैविक पिंगा, मानसिकशास्त्रिक पिंगा आणि सामाजिक पिंगा श्रुमिकांच्या मध्ये त्रिवर्गसद आत पिंगाच्या संदर्भातील मांडणी प्रथम 'ट्राससेक्सुअलिजम' या विषयावरील स्त्रीवादी पेशरात 1978 मध्ये करण्यात आली.

यावरून हे स्पष्ट होते की, आधुनिक अर्थ पिंगाची संकल्पना ही मानवी शीतळात नवीन शोध आहे. प्राचीन जगात पिंगास समजून घेण्याचा कोणताच आधार नव्हता कारण काही दशकांपासून मानव्यविज्ञान आणि सामाजिक विज्ञानात पिंगाची संकल्पना अस्तित्वात आली. 1970 च्या दशकात स्त्रीवादी विज्ञानांनी जैविक वृष्ट्या निर्धारित पॅटर्न 'सेक्स' पासून पुरुष-महिला असा फरक केला.

लिंगांच्या सामाजिकदृष्ट्या निर्मित पॅल्यूचा फरक म्हणून लिंग ही संकल्पना स्वीकारली. २० व्या शतकात शब्दाच्या दोन दशाकापासून बौद्धिक क्षेत्रात लिंग या शब्दाच्या प्रसाराकरिता स्त्रीवादचा प्रभाव महत्त्वाचा आहे.

लिंगांच्या व्याख्या

1) ऑक्सफोर्ड शब्दकोष :-

"राकार पुरुष आणि स्त्री या दोन लिंगांपैकी राकार विशेषतः जेव्हा जेविकतेपेक्षा सामाजिक आणि सांस्कृतिक फरकाच्या संदर्भात पूर आणि महिलांच्या प्रस्थापित कल्पनांशी संबंधित नसलेल्या ओळखीच्या श्रेणी दृष्टीव्यासाठी या संज्ञेचा उपयोग अधिक व्यापकपणे केला जातो."

2) अत्र आणि शेती संघटन, युनी

"लिंगांचे निर्धारण महिला किंवा पुरुष योजने वेंबिष्ट्यांच्या परिणाम स्वरूप केले जात नाही. तर ते सामाजिकरित्या निर्मित केले जाते. हे समाजाच्या केंद्रीय आयोजनाचे तत्व आहे आणि जे उत्पादन आणि पुनरुत्पादन, उपभोग आणि वितरण प्रक्रियेचे प्रशासन करते."

3) विश्व आरोग्य संघटन

"लिंग हा शब्द स्त्रिया आणि पुरुषांच्या सामाजिक रूपात निर्मित वेंबिष्ट्यांचे वर्णन करण्यासाठी उपयोगात आणला जातो. तर सेक्स हा शब्द जेविकतेच्या रूपात निर्धारित केलेल्या लोकांच्या संदर्भात वापरला जातो. लोक स्त्री किंवा पुरुष म्हणून जन्माला येतात. परंतु मुली आणि मुले हे स्त्री आणि पुरुष म्हणून विकसित होतात. हे विशिष्ट वर्णन लिंगाची ओळख बनते आणि लिंग भूमिकांचे निर्धारण करते."

अर्थ:-

लिंगाच्या वरीलप व्याख्यांवरून लिंग म्हजे फाय १ हे स्पष्ट होते. पूर्वी 'सेक्स' आणि 'जेंडर' या दोन शब्दात फरक केला जात नव्हता. १९४० पासून लिंग शब्दाचा नवा अर्थ प्रचलित झाला. सेक्स याचा अर्थ देखील लिंग असाच करण्यात आला होता. तसेच जेंडर चा अर्थ देखील 'लिंग' असाच मानला जात होता. परंतु १९४० पासून सेक्स आणि जेंडर हे समानार्थी शब्द नसून त्यामध्ये फरक असल्याचे स्पष्ट करण्यात आले.

सेक्स चा अर्थ जैविक लिंग असा केला जातो. म्हणजे जैविक आधारावर ते मूल मुलगा की मुलगी आहे हे ओळखले जाते. यामध्ये व्यक्तीचे जैविक पेशू हे त्याच्या शरीर विज्ञानाद्वारे निश्चित केले जाते. हे जैविक पेशू त्याच्या ग्रहणसूत्रे हार्मोन्स आणि आंतरक्रियांद्वारे निश्चित होतात. उदा. स्त्री किंवा पुरुष म्हणजेच मुलाच्या जन्मानंतर जैविक पेशूंच्या आधारावर ते मूल मुलगा की मुलगी हे ओळखले जाते. सेक्स हा शब्द लिंग या अर्थाने देखील वापरला जातो. परंतु ते जैविक लिंग होय. विश्व आरोग्य संघटनेच्या व्याख्येत सेक्स हा शब्द जैविकतेच संदर्भातच वापरला आहे.

सेक्सपेक्षा लिंगा चा अर्थ हा वेगळा आहे. लिंग ही सामाजिक निर्मिती आहे. कारण लिंग हे सामाजिक दृष्टीने तयार केलेल्या वैशिष्ट्यांवर आधारित आहे. जैविकतेच्या आधारावर मुले हे पुलिंगी किंवा स्त्रीलिंगी आहे हे निश्चित केले जाते. परंतु मुली आणि मुलगा स्त्री आणि पुरुष म्हणून कसे वाढविले जाते म्हणजेच त्यांचा विकास कसा होतो. हे समाज ठरवित असतो. मुलीने मुलीसारखे वागले पाहिजे तर मुलाने मुलासारखे वागले पाहिजे, या संदर्भातील नियम, चाळीरिती समाज निश्चित करतो. मुला-मुलींना त्यांच्या लिंगानुसार वर्तन कसे करावे हे ठरविले जाते. इतकेच नव्हे तर लिंगानुसार

त्याच्या भूमिका निर्मित केल्या जातात. त्यासाठी लिंगाची संकल्पना वापरली जाते. यान्वय अर्थ विहित वर्तन लिंगाची ओळख बनते आणि लिंग भूमिकांचे निर्धारण केले जाते. म्हणूनच लिंग ही सामाजिक निर्मिती किंवा रचना मानण्यात आली आहे.

थोडक्यात, लिंग हे सामाजिकदृष्ट्या निर्मित भूमिका आणि वर्तन आहे. ज्यामुळे राहु समाज विविष्ट प्रकारे पुरुष आणि स्त्रियांबाबत संलग्न असतो. लिंग हे स्त्री आणि पुरुषांच्या सामाजिकदृष्ट्या निर्मित वैशिष्ट्यांबाबत संबंधित आहे. उदा. प्रमाणक, मूल्ये, भूमिका आणि स्त्री व पुरुषांमधील संबंध या बाबी प्रत्येक समाजानुसार भिन्न असतात आणि त्यात परिवर्तन करता येते.

सेक्स आणि लिंग यांमधील फरक

सेक्स	लिंग
① पुल्लिंगी आणि स्त्रीलिंगी अशा श्रेणीत विभाजन	① स्त्रीत्व आणि पुरुषत्व यांत विभाजन
② सेक्स हे जैविक आधारावर निर्धारित होते.	② तर लिंग हे सामाजिक, सांस्कृतिक आणि ऐतिहासिक घटकांच्या आधारावर निर्धारित होते.
③ जन्माच्या वेळी लिंग निर्धारित होते.	③ तर लिंगाची ओळख, वर्तन इत्यादी सामाजिकरणाच्या प्रक्रियेतून विकसित जाते.
④ व्यक्तीचे लिंग हे कधीच बदलत नाही.	④ वेळ आणि फाळानुसार लिंग बदलाच्या वर्तन आणि भूमिकात बदल होतो.
⑤ सेक्स हे समान रूपात मूल्यवान आहे.	⑤ लिंग हे समान रूपात मूल्यवान नाही.

पिंगाच्या विशिष्ट श्रेणी :-

पिंगाच्या आधारावर व्यक्तीचे वेगवेगळ्या श्रेणीत विभाजन केले जाते. साधारणतः पिंगाच्या आधारावर समाजातील लोकांचे पुरुष आणि स्त्री या दोन प्रकारत विभाजन करण्यात आले आहे. या दोन मुख्य प्रकारशिवाय इतर आणखी प्रकार किंवा श्रेणी आहेत. उदा. निस्वीयन, गे, तृतीयपंथी, उभयलिंगी, ट्रान्सजेंडर, स्वीर इत्यादी निस्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेंडर इत्यादी लोकांचा अल्पेक रातजिवीटीव्यू या संज्ञेद्वारे केला जातो. म्हणून पिंगाचे पुरुष, स्त्री आणि रातजिवीटीव्यू हे तीन प्रकार सांगता येईल.

1) पुरुष :-

स्त्री आणि पुरुष यांच्यात जेव्हा आधारावर काही भेद आहेत ते खरे आहेत. परंतु स्त्री आणि पुरुष हे दोघेही समान असून त्यांना समान अधिकार आहेत. स्त्री आणि पुरुष यांच्यातील जेव्हा भेदाव्यतिरिक्त अनेक भेद आहेत. विशेष म्हणजे जेव्हा भेदाशिवाय इतर सर्व भेद हे सामाजिक आणि सांस्कृतिक आहेत. हे भेद समाजनिर्मित आहेत ही गोष्ट लक्षात घेतली पाहिजे.

मानवी समाजात स्त्रीपेक्षा पुरुषांना विशेष महत्त्व देणे आले आहे. पुरुष हा स्त्रीपेक्षा श्रेष्ठ आहे. तर स्त्री ही गौण आहे अशी सामाजिक मान्यता होती. त्यामुळे पुरुषांना अनेक विशेषाधिकार देण्यात आले तर महिलांना विशेषाधिकार तर दिले नाहीत. उत्पट त्यांना साधे मानवी अधिकार देण्यात नाकारण्यात आले होते. लढाऊपणापासून मुल्या-मुर्तेच्या मनात साक्षात्काराद्वारे असे बिंबविले जाते की, मुल्य हे मुक्तीचा श्रेष्ठ असतात. संपूर्ण जगात सर्वत्र पुरुषास श्रेष्ठ वजा देण्यात आला आहे. समाजजीवनाच्या सर्व क्षेत्रात पुरुषांना अधिक महत्त्व दिले आहे. सर्व पुरुषप्रधान संस्कृती आहे. पुरुषांना महिलापेक्षा वाचवान् आणि कर्तबगार

मानव्याज आप्त. त्यामुळे प्रत्येक गोष्टीमध्ये पुरुषांनाच प्राधान्य दिले आहे.

प्राचीन काळापासून मानवी समाजात पुरुषांचे वर्चस्व राहिले आहे. कुटुंबाचा प्रमुख वा पुरुष असतो. संपूर्ण कुटुंबावर त्याचे वर्चस्व आणि नियंत्रण असते. सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, धार्मिक आणि इतर सर्वच क्षेत्रात पुरुषांचे वर्चस्व होते आणि आज देखील आहे. म्हणून सर्वच देशातील समाज

पुरुषप्रधान आहेत. काही आदिवासी समाजात मातृसलाकु कुटुंबपध्दती आढळते. मातृसलाकु पध्दतीमध्ये मातांचे सत्ता असते. परंतु मातृसलाकु पध्दती सर्वत्र आढळत नाही. विशेष म्हणजे मातृसलाकु आदिवासी समाजाचा अपवाद वगळता तर सर्वच समाजात पितृसत्ता आहे. विवाहानंतर पत्नी पतीच्या घरी राहायला जाते. विवाहानंतर पत्नीची ओळख पतीच्या नावाने होते असते.

समाजात देखील पुरुषांचेच वर्चस्व असते. राजकारणात देखील पुरुषच असत. यावरून हे स्पष्ट होते की, कुटुंब आणि समाजात पुरुषांनाच विशेष महत्त्व आहे.

सामाजिक आणि सांस्कृतिकदृष्ट्या पुरुषांची काही लक्षणे निश्चित करण्यात आली आहेत. प्रबळ, मजबूत, स्वातंत्र, खंबीर, ब्रह्म आणि नाविन्यपूर्ण ही पुरुषांची लक्षणे आहेत. राखादा मुलांचे मित्रांसीवत भांडण झाले असले आणि ती रडत घरी आल्या असले तर त्याला आई-वडील सांगतात की, 'मित्रांचा मार कशासा घाल्या, त्याला देखील झोडपायचे असते.'

जर मुलगा रडत असले तर त्याला आई-वडील उपदेश करतात की, 'मुलासारखे रडत बसू नको.' म्हणजे मुली रडल्या असतात आणि मुलांनी रडायचे नसते. लहानपणापासूनच मुलांच्या मनावर विवेकिते जाते की, ते मुलगी नाही, मुलगा आहेस! मुलांचे संगीपन करताना त्यांच्यावर पुरुषांचे लक्षणे कसे निर्माण होतील, याची काळजी पालक घेतात. त्यामुळे मुलांना जाणीव होते की, मी मुलगा आहे ही जाणीव पुढे त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाच

अविभाज्य भाग बनते. पुरुषांमध्ये पुरुष असल्याचा गर्व असतो. ती पुरुष म्हणून आपले अधिकार गाजवते.

समाजातील प्रमाणिके, मूल्ये, प्रथा, परंपरा इत्यादी अनेक गोष्टी पुरुषप्रधान असतात. पुरुष हा वेगळा आहे. तो बुर आणि लवचक्या आणि कर्तव्य असतो असे मानले जाते. पुरुषांची ही लक्षणे नैसर्गिक नसून समाजनिर्मित आहेत. त्यानुसार मुलाची जडवा - घडवा केली जाते. त्याच सध्या पुरुषांची लक्षणे निर्माण केली जातात.

आधुनिक काळात सर्वच देवांनी लिंग समतेचा पुरस्कार केला आहे. लिंग समतेच्या संदर्भात अनेक कामे करून आले; असे असले तरी अजूनही पूर्वापणे लिंग समता प्रस्थापित झाली नाही. आजही सर्वत्र पुरुषांचे वर्चस्व आणि नियंत्रण आहे. त्यांच्यात पुरुष असल्याचा अहंकार आहे. समाजात आपले वर्चस्व कायम राहावे म्हणून पुरुष सतत प्रयत्न करीत असतो. परंतु आधुनिक काळात काही पुरुषांच्या विचारात परिवर्तन झाले असून ते लिंग समतेचा पुरस्कार करतात.

2) महिला :-

लिंगाचा दुसरा प्रकार म्हणजे महिला होय. महिला ही मुलांना जे देऊन समाजाचे सातत्य टिकवून ठेवते. पुरुषांची देखील ती सात आहे. तिचे प्रजेत्पादनाचे कार्य अतिशय महत्त्वाचे आहे. वैज्ञानिक अध्ययनातून हे स्पष्ट झाले की, महिला देखील पुरुषांप्रमाणेच सर्वच क्षेत्रात प्रगती करू शकते. ती पुरुषांपेक्षा जास्त कोणत्याच बाबतीत कमजोर नाही. असे असले तरी पुरुषप्रधान समाजाने तिच्या गोंठ असतात. त्या पुरुषांची बरोबरी करू शकत नाही. असे सातत्याने सामाजिकरणाच्या प्रक्रियेद्वारे तिच्या मनावर विचरिते आले आहे. राखाडी मुलागी मुलांसारखी वागत असेल तर तिचे आई-वड तिला जाणीव करून देतात की, 'तू मुलागी मुलांसारखी आहेस, मुलागा नाही. त्यामुळे तू मुलांसारखीच वागली पाहिजे.' समाजातील प्रमाणिके, मूल्ये, प्रथा आणि परंपरा याद्वारे मुलांचे पुरुषांपेक्षा गोंठ अशा प्रकारचे व्यक्तिमत्त्व निर्माण केले जाते. महिलांच्या भूमिका या पुरुषांपेक्षा वेगळ्या आहेत.

महिलांनी प्रजासत्ताक करणे आणि स्वयंपाक करून सर्वांना जेवण घेणे. त्यांचे कार्यक्षेत्र हे चार भित्रीच्या आत असते. अशाप्रकारची जाणीव लहानपणापासूनच तिच्यामध्ये निर्माण केली जाते.

सामाजिकदृष्ट्या महिलांची लक्षणे ही पुरुषांपेक्षा वेगळी मानली जातात. भावनाप्रधान, सहयोगात्मक, पालनपोषण, अस्मरक्षित, सर्वांची काळजी घेणे आणि नम्रता ही महिलांची लक्षणे समाजात निश्चित केली आहेत. विविध स्तरांवर ही लक्षणे जेविकु नसतात. ती सामाजिक आणि सांस्कृतिक आहेत. प्राचीन काळापासूनच पुरुषांनी महिलांना आपल्या नियंत्रणात ठेवले आहे. महिलांनी पुरुषांप्रमाणे वागणे वारंवार मानले जाते.

महिलांना पुरुषांपेक्षा गैर मजतून तिच्या राफु व्यक्ती म्हणून विकास होऊ दिला नाही. तिच्या मजती अधिकारांपासून वंचित ठेवण्यात आले. स्त्री ही पुरुषांची दासी असते. तिने पुरुषांची बरोबरी करू नये असे तिच्या वारंवार सांगितले जाते. महिला देखील पुरुषांप्रमाणे फारबगार आहेत. हे खरे असले तरी तिच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडण-घडण ही समाजातील पुरुषांप्रधान प्रमाणिके, मूल्ये, प्रथा आणि परंपरेद्वारे केली जाते. तिच्या व्यक्तिमत्त्वाचा राफु व्यक्ती किंवा माणूस म्हणून विकास होऊ दिला जात नाही. समाजातील प्रमाणिके, मूल्ये, प्रथा आणि परंपरा या सर्व पुरुषप्रधान संस्कृतीने पुरुषांच्या हिताच्या दृष्टीने निर्माण करण्यात आल्यात त्यामुळे महिलांच्या राफु स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून विकास होऊ शकला नाही.

महिलांच्या संदर्भात सतत भेदभाव केला जातो. हा भेदभाव तिच्या जन्मापासूनच केला जातो. अल्पायुडे बाळग्या जन्म होण्यापूर्वी गर्भचयणी केली जाते. जर मातेच्या पोटात वाढणारे बाळ हे मुलगी असेल तर छळणट्या केली जाते. कुटुंबात मुलीचे संगोपन करताना देखील भेदभाव केला जातो. मुलीच्या जन्माचे स्वागत केले जात नाही. कुटुंबात मुलापेक्षा मुलीला गैर मजतून तिच्यासोबत भेदभावपूर्ण व्यवहार केला जातो. स्तरांवर जन्मापासूनच मुलीला कुटुंबात मुलापेक्षा गैर

वागवूक दिली जाते. त्याचा परिणाम तिच्या मानसिकतेवर पडतो. आई ही स्त्री असून देखील ती मुलाचे भेदभावपूर्ण संगोपन करते.

अतीकडे लिंग

समतेचा पुरस्कार करण्यात आला. स्त्री-पुरुष यांच्यातील जैविक भेद असतो ती देखील राक व्यक्ती आहे म्हणून तिच्याशी भेदभावपूर्ण व्यवहार करू नये. पुरुषप्रमाणेच तिला सर्व अधिकार दिले पाहिजे. भेदभावपूर्ण व्यवहार करता तिला प्रतिक्रिया घावी. हे विचार सर्वच देहात महत्वाचे मानले जातात. त्यामुळे जगात लिंग समता प्रस्थापित केली जात आहे. असं असते तर आपली महिलांना गोंधळ मानून तिला भेदभावपूर्ण वागवूक दिली जाते.

3) रातजिवीटीक्यू :-

लिंगाची रातजिवीटीक्यू ही राक श्रेणी आहे. इंग्रजी भाषेत 'Lesbiana', 'Gay', 'Bisexua', 'Transgender' आणि 'Queer or Queering' या पंच शब्दांचे पहिले अक्षर मिळून 'LGBTQ' हा संक्षिप्त शब्द तयार करण्यात आला. या संज्ञाचा उपयोग राखादा व्यक्तींचे लैंगिक प्रवृत्ती किंवा लिंग ओळखीचे वर्णन करण्यासाठी केला जातो. 'रातजिवीटीक्यू' या संज्ञेचा अर्थ लज्जत घेण्यासाठी या संज्ञेअंतर्गत जे पंच संज्ञांचा समावेश करण्यात आला, त्या संज्ञांचा अर्थ स्पष्ट करणे आवश्यक आहे.

4) लेस्बीयन :-

'लेस्बीयन' म्हणजे समलिंगी स्त्री होय. अशा स्त्रीचे आशीरक, प्रेमागे आणि भावनिक आकर्षण हे शर स्त्रियांबद्दल असते. काही लेस्बीयन स्वतःची समलैंगिक किंवा समलिंगी महिला म्हणून ओळख करणे पसंत करतात.

2) गे :-

'गे' हा शब्द समलिंगी पुरुष किंवा समलिंगी असण्याची लक्षणे असणाऱ्या पुरुषांच्या संदर्भात वापरला जातो. 'गे' हा शब्द वारंवार समलिंग पुरुषांचे वर्णन करण्यासाठी उपयोगात आणला जातो. परंतु लेस्बीयन महिलांना सुद्धा 'गे' या शब्दाने संबोधले जाते. कारण लेस्बीयन स्वरूपाचे महिला या देखील समलिंगी आहेत.

3) उभयलिंगी :-

उभयलिंगी स्वरूपाचे अशी व्यक्ती की ज्याची समान लैंगिक किंवा इतर लिंगाच्या व्यक्तींमध्ये शारीरिक, प्रेमाचे किंवा भावनिक आकर्षण तयार करण्याची वसती आहे. लोक हे आकर्षण आपल्या आयुष्यात विविध मागणी आणि मात्रांमध्ये अनुभवू शकतात. उभयलिंगी व्यक्तींना उभयलिंगी होण्यासाठी विशिष्ट लैंगिक अनुभव घेण्याची गरज नाही. विशेष स्वरूपाचे उभयलिंगी स्वरूप ओळखण्यासाठी कोवत्याही लैंगिक अनुभवाची आवश्यकता नसते.

4) ट्रान्सजेंडर :-

ट्रान्सजेंडर ही शक्यता संज्ञा आहे. ती संज्ञा ज्यांची लिंग ओळख किंवा लिंग अभिव्यक्ती ही त्यांच्या जन्माच्या वेळी निश्चित केलेल्या लिंगापेक्षा वेगळी असते. ट्रान्सजेंडर या शब्दाची संज्ञा असाठी लोक स्वतःचे वर्णन ट्रान्सजेंडरसह राहू किंवा अनेक प्रकारच्या शब्दांचा वापर करून करतात. अनेक ट्रान्सजेंडर लोकांना त्यांच्या लैंगिक ओळखीसह त्यांचे शरीर संशोधित करण्यासाठी डॉक्टरांनी हार्मोन्स दिले असतात. काहीवेळ हास्त्रक्रिया देखील होतात. परंतु सर्वच ट्रान्सजेंडर लोक अशी पावले घेऊन उचलू शकतात किंवा उचलू शकत नाहीत. ट्रान्सजेंडर ओळख शारीरिक वास्तव रूपावर किंवा वैयक्तिक प्रक्रियेवर अवलंबून नसते.

5) वीर:-

काही लोकांद्वारा विशेषतः युवक लोकांद्वारा उपयोगात आणले जाणारे वीर ही हे विशेषण आहे. वीर म्हणजे ज्यांची लैंगिक अभिरुची ही केवळ विषमलैंगिक नसते. विशेष म्हणजे जे लोक वीरच्या रूपात स्व ओळख करतात, त्यांच्याफारिता लेस्बीयन, समलिंगी आणि उभयलिंगी या संज्ञा मर्यादित वाटतात. आणि सांस्कृतिक अर्थाने परिपूर्ण असल्याचे मानताही. काही लोक त्यांच्या लिंग ओळख आणि लिंग अभिव्यक्तीचे वर्णन करण्यासाठी वीर किंवा सामान्यपणे जेंडरवीर हे शब्द वापरू शकतात. राफदा निदासूचकु शब्द मानल्यानंतर काही राजकीय लोकांनी स्वतःचे वर्णन करण्यासाठी वीर असल्याचा पुन्हा दावा केला. असे असले तरी 'राजकीय लोकांनी' समुदायाच्या आत सार्वत्रिक रूपाने हा स्वीकृत शब्द नाही.

6) पत्र विचारणे:-

कधी कधी राजकीय लोकांच्या शीवटी व्यू दिसते. त्यांचा अर्थ पत्र विचारणे असा आहे. ही संज्ञा कौबत्ता अशा व्यक्तीचे वर्णन करणे जो आपल्या लैंगिक प्रवृत्तीबद्दल किंवा लिंग ओळखीबाबत पत्र उपस्थित करतो.

अशाप्रकारे लेस्बीयन, गे, उभयलिंगी, ट्रान्सजेंडर, वीर इत्यादी संज्ञा अर्थ आहे. यावरून या संज्ञा अंतर्गत येणाऱ्या लोकांनी माहिती प्राप्त होऊन त्यांची ओळख होते.

सर्वसामान्य लोकांना राजकीय लोकांच्या तिरस वाटते. ते काही तरी वाईट करतात असा त्यांचा समज आहे. त्यांच्या विषयी लोकांच्या मनात सहानुभूती नाही. सर्वसामान्य लोक लेस्बीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेंडर इत्यादी लोकांना वाईट मानून त्यांना विरोध करतात. त्यांना अजून पुरेशी सामाजिक मान्यता मिळाली नाही. पाश्चात् देवात लेस्बीयन, गे, उभयलिंगी, ट्रान्सजेंडर लोकांनी आपल्या स्वभावा-

संघर्ष केला. अमेरिकेच्या सर्वोच्च न्यायालयाने 2013 मध्ये त्यांचा विवाह करावयाचा अधिकार मान्य केला. त्यामुळे लेस्बीयन, गे लोकांना समलिंगी व्यक्तींशी विवाह करण्याचा फायदेशीर हक्क मिळाला. आपल्या देशात मात्र समलिंगी लोकांना विवाह करण्याचा अधिकार मिळाला नाही. असा विवाह हा अनैसर्गिक मानला जातो. रातजिबीटीमध्ये लोक हे सर्वच देशात अल्पसंख्यांक आहेत. या लोकांवदल इतर लोकांची चांगली भावना नाही. त्यामुळे त्यांच्याशी भेदभाव केला जातो. म्हणून रातजिबीटीमध्ये लोकांच्या अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

रातजिबीटीमध्ये थांच्या समस्या :-

- 1) सीमांतरीकरण आणि सामाजिक बहिष्कार.
- 2) रातजिबीटी मुलांवर कुटुंबाच्या प्रतिक्रियेचा प्रभाव: संघर्ष आणि नकार.
- 3) वेधनाची समस्या.
- 4) समलिंगी लोकांविषयी भय.
- 5) रातजिबीटी विवाद्यांचा वाळेत छळ.
- 6) मानसिक त्रास
- 7) वाईट आर्थिक परिस्थिती
- 8) कामाच्या ठिकाणी भेदभाव
- 9) आरोग्य सेवेत अवरोध
- 10) वयस्क रातजिबीटी लोकांसमोरील आळाने.
- 11) तिरस्कार गुन्हांचे पीडित.
- 12) गुन्हे करण्याची समस्या.
- 13) फायदेशीर अन्याय.

रालजीबीटीक्यू यांच्या चळवळी :-

युरोपज अठराव्या आणि रफोविसव्या शतकात समलिंगी लैंगिक वर्तन आणि फॉस ड्रेसिंग यांस मोठ्या प्रमाणात लोकांच्या विरोध होता. फॉस ड्रेसिंग म्हणजे आपल्या लिंगानुसार कपडे घालता विरुद्ध लिंगाचे कपडे घालणे. फॉस ड्रेसिंग मोठ्या प्रमाणात सामाजिकदृष्ट्या अस्वीकारणीय मानले जात होते. तसेच गुदमैथून आणि इतर कायदांच्या अंतर्गत गंभीर अपराध होता. रालजीबीटी लोकांविषयी भेदभाव पाळला जातो. त्यांना समाजमान्यता आणि प्रतिष्ठा मिळावी म्हणून रालजीबीटी लोकांनी सामाजिक चळवळ सुरू केली. ही चळवळ समाजात रालजीबीटी लोकांची वकालत करते. या चळवळी समान अधिकारावर आत्मनिष्ठ केंद्रित करतात. 1950 मध्ये या चळवळीने स्व-मदत आणि स्व-सहाय्यार लक्ष केंद्रित केले होते. 1960 आणि 1970 च्या दशकात समलिंगी चळवळ चालविण्यात आली होती. त्यामध्ये स्वातंत्र्यावर भर दिला होता. या मध्ये समलिंगी लोकांना विवाह करण्याचा अधिकार मिळावा म्हणून चळवळ करण्यात आली होती. सर्व रालजीबीटी लोकांचे आणि त्यांच्या द्वितान्त्रे प्रतिनिधीत्व करणारे व्यापक असे केंद्रीय संघटन नाही. जगात अनेक रालजीबीटी संघटन सक्रिय आहेत. रालजीबीटी लोकांच्या अधिकारांचे समर्थन करण्यासाठी विसाव्या शतकात शतकाच्या सुरुवातीला संघटना निर्माण करण्यात आल्या होत्या. आज देखील रालजीबीटी लोकांच्या लक्ष्यासाठी संघर्ष सुरू आहे. अलीकडे रालजीबीटी चळवळीस राजकीय सक्रियता आणि सामाजिक क्रियाकलापांच्या विस्तृत शृंखलेत संघटित केले आहे. त्यामध्ये प्वाव टाफो, स्ट्रीट मार्चेस, सामाजिक समूह, जनसंवाद माध्यमे कला आणि संवाधन यांच्या समावेश आहेत.

लिंग अधिकारांमधील मुद्दे :-

राष्ट्रात्मक मुल्यास विहित करणे ही राष्ट्र गुंतवणूक

मानली जाते. कारण मुलगा विधून मोठा झाल्यानंतर ती आपल्या वयोवृद्ध आई-वडिलांना पोसिल अशी अपेक्षा केली जाते. तर राका मुलीस शिक्षित केल्यास कुटुंबाचा खर्च अधिक होईल. कारण तिला शिक्षित माथीदारची आवश्यकता असते. मुलीला विधवा देणे म्हणजे पेशांचे अपत्य असल्याचे देखील मानले जाते. कारण मुलीचे लग्न झाल्यानंतर ती आपल्या मासरी जाईल. जर राखादा कुटुंबास आपल्या सर्व मुलांना विधवा देणे परवडत नसेल तर मुलांच्या शिवासास अधिक प्राधान्य दिले जाते. यावरून हे स्पष्ट होते की, आजही समाजात लिंग विषमता मानले जाते. मुलीपेक्षा मुलाला महत्त्व देऊन त्याचे संगोपन मुलीपेक्षा अधिक चांगल्या पध्दतीने केले जाते.

३

भारतासारख्या विशिष्ट विकसनशील राष्ट्रांमध्ये लिंग विषमता लवकर प्रकट होण्यास सुरवात होते. राका मुलीस गर्भार असल्यापासूनच भेदभावना सामना करावा लागते. आणि तिचे जीवन मूळतः मध्ये समाप्त होते. मुलांपेक्षा मुलीस गोंग मानले जाते. विशेष म्हणजे मुलीपेक्षा मुलगा महत्त्वाचा असतो. तो मुलांपेक्षा मुली गोंग मानले जाते. विशेष म्हणजे मुलीपेक्षा मुलगा महत्त्वाचा असतो. तो मुलीपेक्षा प्रेक्ष असतो. अशाप्रकारची भावना लहानपणापासूनच त्यांच्या मनात बिंबविली जाते. अशाप्रकारची लहानपणापासून मुला मुलींच्या संदर्भातील विषमता ही भारतात आणि कमी विकसित देशांमध्ये अधिक प्रमाणात आहे. मुलास अधिक मानला जातो. त्यांचा वाढदिवस आनंदाने घुमटावण्यात साजरा केला जातो. परंतु मुलींचे वाढदिवस साजरे केले जात नाहीत. आई-वडील मुलीला ओसे मानतात. 2011 च्या जनगणनेनुसार भारतात 1000 पुरुषांमागे 940 महिला आहेत. म्हणजे पुरुषांपेक्षा महिलांचे प्रमाण कमी आहे. 2011 मध्ये भारतात पुरुषांची साक्षरता 82.14% तर महिलांची साक्षरता 65.46% होती.

भारतातच नव्हे तर जगातील अनेक देशांमध्ये लिंग

विषमता असित्वात आहे. 'द वर्ल्ड इकॉनॉमिक्स फोरम' 2006 पासून जाणारे लिंग अंतर वार्षिक अहवालात लिंग अंतर मोजत आहे. जागतिक लिंग अंतर अहवाल राष्ट्रीय स्तरावर लिंग विषमता बंद करण्याच्या प्रगतीचा मॅट्रिक्स फोरमच्या अहवालात स्पष्टपणे प्रतिपादन करण्यात आले की, 'आमच्या कोणत्याही जीवन्काळात यरी लिंग समता बघण्याची बाक्यता नाही. न पिढीला देखील अशाच आव्हानांचा सामना करावा लागेल. सर्वांनी सांगितले की, जागतिक लिंग समता प्राप्त करण्यासाठी 100 वर्षे लागतील.

निकोलस डी. क्रिस्टीफ :-

जे स्पष्टपणे नमूद केले की, 'राकीगिमाव्या राजकाज त्यामीने केंद्रीय नेतिक आव्हान होते. विसाव्या राजकाज निरंकुशाता किंवा सत्तावादाच्या विरुद्ध लढाई होती. आमचा विरवास आहे की, या राजकाज जगभर लिंग समता सर्वात मोठे आव्हान असेल.'

यावर्षी 8 मार्च 2020 रोजी जाणारे महिला दिवस साजरा करण्यात आला. आंतरराष्ट्रीय महिला संघटनेची यावर्षी थीम - 'Each For Equal' अशी आहे. व्यक्ती बदलू शकते. याकडे सर्वत्र लक्ष वेधण्यात आले. पहिले युरोपात सध्या सर्वात अधिक लिंग समता 76.7% आहे. आणि एक राजकाजरी पूर्ण लिंग समता प्राप्त होऊ शकते असे आंतरराष्ट्रीय महिला संघटनेचे मत आहे. "समान जग हे सध्या जग आहे." आपल्यामधील प्रत्येक जण लिंग समता आणण्यासाठी आपले काही करू शकते. असा 'Each For Equal' या थीमचा संदेश आहे.

यावरून हे स्पष्ट होते अजूनही जगात लिंग विषमता आहे. लिंग अधिकारांच्या संदर्भात अनेक मुद्दे आहेत. विविध मानवी अधिकारांच्या संदर्भात लिंग भेदभाव, आर्थिक लिंग विषमता, राजकीय लिंग विषमता व आरोग्य लिंग विषमता हे मुद्दे विविध महत्त्वाचे आहे. लिंग अधिकारांच्या

लिंग समता आवश्यक आहे. या कल्पनेकडे लोकांचे लक्ष वेधण्याचा प्रयत्न आंतरराष्ट्रीय महिला संघटन करित आहे. या मेदिसेअंतर्गत व्यवसाय संज्जे सरकारी विभाग आणि मीडिया कवरेज या काही ठळकपणे दाखविल्या जाणाऱ्या मुख्य बाबी आहेत.

लिंग समता हा एक अधिकार आहे. या अधिकाराचे पूर्तता करण्याची चांगली संधी आहे. त्याकरिता कोणत्याही परिस्थितीत महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण करणे ही काळाची गरज आहे.

उ) राजकीय लिंग विषमता

राजकीय क्षेत्रात महिलांना कोणतेच राजकीय अधिकार नव्हते. मानवी समाजात महिलांचे प्रमाण जवळपास 50% आहे. असे असले तरी त्यांना लिंग विषमतेमुळे राजकीय अधिकारांपासून वंचित ठेवण्यात आले होते. सर्वप्रथम 1893 मध्ये न्यूझीलंड देशातील महिलांना मतदानाचा अधिकार मिळाला. परंतु 1919 पर्यंत त्या निवडणुकीत उभ्या राहू शकत नव्हत्या. अमेरिकेत 1920 पर्यंत महिलांना मतदानाचा अधिकार नव्हता. 1920 मध्ये अमेरिकेतील राज्यघटनेत 26 वा सुधारणा करून महिलांना मतदानाचा अधिकार प्रदान करण्यात आला. 1928 मध्ये ग्रेट ब्रिटनमध्ये महिलांना मतदानाचा अधिकार देण्यात आला. 1986 मध्ये स्वित्झरलंड मध्ये राष्ट्रीय स्तरावरील निवडणुकीत स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार मिळाला. तर 2015 मध्ये सैद्वी अरबी महिलांना प्रथमच स्थानिक निवडणुकीत मतदानाचा अधिकार मिळाला. भारतात मात्र महिलांना मतदानाचा अधिकार मिळविण्यासाठी संघर्ष करावा लागला नाही. भारतीय संविधान समितीने महिलांचा मतदानाचा अधिकार मान्य करून संविधानात तरतूद केली.

संयुक्त राष्ट्रसंघाने महिलांच्या राजकीय अधिकारांचे कव्हेन्स 20 डिसेंबर 1952 रोजी मंजूर करून 31 मार्च 1953 रोजी अंगीकृत केले

आणि ७ जुलै १९५४ पासून लागू करण्यात आले. या कन्व्हेन्शनचा उद्देश महिलांच्या राजकीय अधिकारांचा राफ मुलभूत आंतरराष्ट्रीय मानकांची संतुष्ट करणे हे का होता. हे कन्व्हेन्शन पहिले आंतरराष्ट्रीय फायदे होते की, ज्यात राजकीय हक्कांचा उपयोग करण्यासाठी महिलांच्या समान वर्गाची संरक्षण हे त्याशिवाय नागरिकांच्या राजकीय हक्कांच्या संरक्षणासाठी राज्यांना बंधनकारक का पहिला आंतरराष्ट्रीय करार होता.

महिलांच्या राजकीय अधिकारांच्या कन्व्हेन्शनचा उद्देशापत्रिका किंवा प्रास्ताविकेत मानवाधिकारांच्या मावीत्रिक घोषणेच्या अनुच्छेद २१ मध्ये दिलेल्या तत्वांचा फुलरुच्चार करण्यात आला.

अनुच्छेद - २१ नुसार प्रत्येकस आपल्या देवातील सार्वजनिक क्षेत्र समान प्रवेश करण्याचा अधिकार आहे.

PRINCIPAL
Yashoda Girls Arts & Commerce College
Sneh Nagar, Nagpur-15

Dr. P.S. Sonate